

Fritidshemslärarens syn på, roll i och arbetssätt för att motverka socialt utanförskap

En kvalitativ studie baserat på fritidshemslärarnas erfarenheter och perspektiv av socialt utanförskap inom fritidshemmet

Av: Kuzey, Mustafa och Yahia, Mattias

Handledare: Yuliya Yurchuk

Södertörns högskola

Grundlärarutbildning med interkulturell profil

med inriktning mot Fritidshem Fritidspedagogiskt område 180hp

Självständigt arbete 15 hp

VT 2023

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA | STOCKHOLM
sh.se

Abstract

The title in English: The perspective on, role in, and approach of after-school teachers to counter social exclusion: A qualitative study based on after-school teachers' experiences and perspectives on social exclusion within the after-school program.

Social exclusion is a major problem that occurs within recreational activities where previous research emphasizes the importance of social relationships, group-oriented activities, and interaction between students. The recreational teacher should be attentive and provide support for the students. The purpose is based on the recreational teachers' views, roles, and actions in relation to social exclusion. The theoretical starting point is relational pedagogy. The study is qualitative and based on qualitative interviews and semi-structured observations. The results are presented through three main themes related to theoretical concepts, where the empirical material shows different views and actions taken to counteract social exclusion. The discussion shows connections between the results from the collected material and previous research.

Keywords: *leisure-time teachers, social exclusion, inclusion, relationshipprocess, differentiation*

Sammanfattning

Socialt utanförskap är ett stort problem som förekommer inom fritidsverksamheten där tidigare forskning betonar vikten av sociala relationer, grupporienterade aktiviteter och samspel mellan eleverna. Fritidshemsläraren bör vara lyhörd och finnas till stöd för eleverna. Syftet grundar sig i fritidshemslärarnas syn, roll och åtgärder i förhållande till socialt utanförskap. Den teoretiska utgångspunkten är relationell pedagogik. Studien är kvalitativ och utgår ifrån kvalitativa intervjuer och semi-strukturerade observationer. Resultatet presenteras genom tre olika huvudteman kopplat till de teoretiska begreppen där det empiriska materialet visar på olika synsätt och åtgärder som tas för att motverka socialt utanförskap. Diskussionen visar samband mellan resultaten från det insamlade materialet med tidigare forskning.

Nyckelord: *fritidshemslärare, socialt utanförskap, inkludering, relationsprocess, differentiering*

Innehållsförteckning

1. Inledning och bakgrund	5
2. Syfte och frågeställning	6
3. Tidigare forskning	7
3.1. Faktorer som har påverkan på socialt utanförskap.....	7
3.2. Fritidshemslärarens arbetssätt och roll för att motverka socialt utanförskap.....	8
3.3. Sammanfattning av tidigare forskning	10
4. Teoretisk bakgrund	11
4.1. Relationell pedagogik	11
4.2. Differentiering	12
4.3. Inkludering	12
4.4. Relationsprocess	13
5. Metodval	14
5.1. Urval.....	15
5.2. Datainsamling.....	16
5.3. Bearbetning och analys av data.....	17
5.4. Etiska överväganden	18
6. Resultat	19
6.1. Uppfattning av begreppet socialt utanförskap utifrån fritidshemslärare	19
6.2. Fritidshemslärarens roll och uppdrag för att motverka socialt utanförskap	21
6.3. Åtgärder för att motverka socialt utanförskap.....	22
6.4. Observerande åtgärder utifrån fyra olika aktiviteter	25
6.4.1. Differentiering.....	25
6.4.2. Inkludering	26
6.4.3. Relationsprocess	26
6.5. Sammanfattning av resultat	27
7. Diskussion	28
7.1. Observationer i förhållande till intervjusvaren.....	28
7.2. Intervjusvaren i förhållande till tidigare forskning.....	29
7.3. Studiens resultat i förhållande till professionsutvecklingen och den interkulturella profilen	33
7.4. Metoddiskussion	33
7.5. Förslag till vidare forskning	35
Referenser	36
Bilagor	1
Bilaga 1 - Semi-strukturerad observationsschema.....	1
Bilaga 2 - Intervju med fritidshemslärare/pedagoger.....	3
Bilaga 3 - Samtycke till behandling av personuppgifter i samband med studentarbete vid Södertörns högskola.....	4
Bilaga 4 - En rapport om vårt samarbete för att framställa denna studie	7

1. Inledning och bakgrund

Socialt utanförskap är ett allvarligt problem som påverkar många barns och ungas liv. Fritidshem är en viktig plats där barn och unga kan delta i olika aktiviteter och träffa nya vänner. Men trots detta kan fritidshemmet inte alltid vara en inkluderande plats för alla barn. Vissa barn kan känna sig utanför på grund av olika faktorer som kön, etnicitet, sociala relationer eller socioekonomisk bakgrund. Studiens syfte är att undersöka hur fritidshemslärares roll och arbetssätt som görs, för att motverka socialt utanförskap. Genom att få en bättre förståelse för problemet kan vi utveckla strategier för att främja en mer inkluderande fritidsverksamhet för barn och unga.

Detta är inte ett lätt problem att handskas med då man måste precisera vad exakt utanförskap är. Detta är något som Susanne Alm (2011) nämner. Alm (2011) menar att begreppet utanförskap är komplext och svårt att precisera men beskriver några faktorer. Vidare menar Alm begreppet utanförskap, som ett begrepp för att beskriva en situation där människor inte har tillgång till samhällets resurser eller där de har svårt att integreras i samhället på grund av social exkludering, marginalisering, socioekonomiska och utestängning inom flera olika samhällsarenor. Utanförskap kan förekomma på flera nivåer, från individuell till samhällelig nivå och det är en utmaning för samhället att ta itu med detta problem och skapa lösningar för att minska utanförskapet och öka integrationen (Alm 2011, s. 7-8).

Många elever går på fritidshemsverksamhet efter skoldagen, där fritidshemmets miljö och verksamhet har en stor betydelse för elever på många olika sätt. Lina Lago och Helene Elvstrand (2021) beskriver att elevers deltagande uppgår till åttio-tre procent av elever mellan sex och nio år vilket har ökat på senare tid och utvidgar fritidshemmets uppdrag från att vara en särskild verksamhet till en verksamhet för alla barn. Vidare beskriver författarna fritidshemmet som en social miljö där eleverna får chansen att bygga sociala relationer, delta i lek och umgås med andra kamrater. Fritidshemmet anses vara en viktig arena då många elever spenderar tid under verksamheten både före och efter skoldagen såväl som lov (Lago & Elvstrand 2021, s. 10-11).

Socialt utanförskap kan därför tillföra negativa konsekvenser för eleven om detta inte motverkas. Det kan leda till psykisk ohälsa, känsla av ensamhet, öka risken för kriminalitet och missbruk samt sämre tillgång till hjälpsamma resurser. UNICEF (2018) formulerar konsekvenser

av socialt utanförskap som en ökad risk att hamna i en negativ utveckling. Faktorer som delaktighet och inflytande nämns som väsentliga för att motverka känslan av frustration och hopplöshet. Andra konsekvenser som beskrivs är hämmande av social utveckling, inlärningsproblem, kriminalitet och ohälsa bland annat (UNICEF, 2018). Dessa konsekvenser belyser vikten av social inkludering, speciellt inom fritidshemmet där stora möjligheter finns för att främja sociala sammanhang och relationer.

I fritidshemmets arena är det väsentligt att motverka socialt utanförskap där skolan som organisation och dess personal har enorm påverkan och kan göra skillnad. Detta är något som Skolverket tar i beaktning inom läroplanen. Skolverket (2022) beskriver att undervisningen i fritidshemmet ska bygga på samma värdegrund, uppdrag och övergripande mål som gäller för hela skolan. All personal på skolan har riktlinjer att följa för att främja elevernas förmåga och önskan att ta ansvar och påverka den sociala, kulturella och fysiska skolmiljön (Skolverket 2022, s. 25).

I denna studie används ett relationellt perspektiv och relationell pedagogiksteori för att analysera det insamlade materialet. Relationell pedagogik betonar vikten av att etablera goda relationer mellan lärare, elever och deras omgivning för att skapa en positiv inlärningsmiljö. Relationsprocessen är en ständigt pågående process som kräver arbete från både lärare och elever för att utvecklas över tid. Differentiering handlar om att anpassa undervisningen för varje elevs individuella behov och inkludering handlar om att inkludera alla elever, oavsett bakgrund eller förutsättningar, i undervisningen för att skapa en gemensam lärandemiljö där alla elever känner sig accepterade och välkomna (Holmberg 2020, s. 97-101).

Inom denna studie fokuserar vi kring begreppet socialt utanförskap och hur begreppet ses på, utifrån fritidshemslärare/pedagoger samt hur deras arbetssätt förekommer för att motverka socialt utanförskap. För att ta reda på dessa faktorer har vi formulerat ett syfte och tre frågeställningar i rubriken nedan.

2. Syfte och frågeställning

Syftet med detta examensarbete är att undersöka fritidshemslärare/pedagogers roll och arbetssätt mot socialt utanförskap samt förebyggande av utanförskap bland barn och ungdomar inom fritidshemmet.

Frågeställningar:

- Vad är fritidshemslärarens/pedagogens uppfattning av begreppet socialt utanförskap i fritidshemmet?
- Hur beskriver fritidshemslärare/pedagoger sin roll och uppdrag för att motverka socialt utanförskap bland barn och unga i fritidshemmet?
- Vilka åtgärder tar fritidshemslärare/pedagoger för att motverka socialt utanförskap bland barn och unga i fritidshemmet?

Genom att besvara dessa forskningsfrågor kan uppsatsen bidra till en ökad förståelse för hur fritidshemslärare/pedagoger kan arbeta för att främja inkludering och förebygga utanförskap bland barn och ungdomar i fritidshemmet, vilket i sin tur kan leda till en mer inkluderande och sammanhållen samhällelig kontext.

3. Tidigare forskning

Här presenteras tidigare forskning som är relevant för våra forskningsfrågor och syfte. De är relevanta för att få en uppfattning om hur tidigare arbetssätt och strategier beskrivs för att motverka socialt utanförskap samt vilka faktorer som bidrar till socialt utanförskap. Vi har valt att använda oss av olika rubriker för att bättre strukturera och tydliggöra hur den tidigare forskningen relaterar till vår egen studie. Hur den tidigare forskningen är relevant till studiens syfte, beskrivs i sammanfattningen.

3.1. Faktorer som har påverkan på socialt utanförskap

Lina Lago och Helene Elvstrand (2021) betonar sociala relationers vikt inom fritidshem, där grupporienterade interaktioner är avgörande. Författarna ser en stor potential i fritidshemmet för att främja social interaktion mellan elever och elever/vuxna (Lago & Elvstrand, 2021). Vidare beskriver flera forskares studier att kompisar, lek och relationer är avgörande för elevers vilja att vara i skolan och fritidshemmet (Bliding, 2004; Ihrskog, 2006; Elvstrand, 2009). Lago och Elvstrand nämner att det kan vara en stor bidragande kraft för elevens vilja till att vistas i skola och fritidshem (Lago & Elvstrand 2021, s. 97).

Lago och Elvstrand (2021) poängterar vikten av att elever utvecklar sociala förmågor (Lago & Elvstrand, 2021). Skolverket (2022) nämner att ”Undervisningen ska ge eleverna möjlighet att utveckla goda kamratrelationer samt känna tillhörighet och trygghet i elevgruppen”

(Skolverket 2022, s. 21). Elvstrand, Lago och Simonsson (2019) konstaterar att fritidshemmet påverkar relationsskapande, med både möjligheter och begränsningar. Sociala relationer anses vara processer som kan vara inkluderande eller exkluderande, vilket kan påverka gemenskapen eller utanförskapet i sociala aktiviteter (Elvstrand, Lago & Simonsson 2019, s. 70).

Forskning från Jonsdottir (2007) visar att samspel med vänner är gynnsamt för barns sociala, kognitiva och emotionella utveckling (Zajac & Hartup 1998, refererad i Jonsdottir 2007, s. 17). Tvärtom kan utanförskap och påtvingad ensamhet i barndomen ha allvarliga konsekvenser på lång sikt, som försämrade akademisk prestation, skolleda och psykisk ohälsa. Skolan har därför en viktig roll att skapa en miljö som främjar goda relationer mellan barnen (Jonsdottir, 2007).

Studien från Jonsdottir (2007) visar ett resultat där kopplingar mellan pedagogernas bedömningar av barnens sociala egenskaper och färdigheter till barnens uppfattningar om sina sociala relationer. Pedagogerna har upptäckt ett mönster i sina bedömningar av barnen som väcker frågor, som att barnen bedöms vara lika glada oavsett deras övriga sociala egenskaper eller färdigheter, eller om de väljs som någons kamrat eller inte. Resultaten indikerar att förskolans sociala miljö präglas av 353 glada barn med goda sociala färdigheter och självförtroende som är aktiva och har kamrater. De flesta barnen uppfattar sig ha en plats i kamratkulturen och ömsesidiga vänskapsrelationer. Men det finns också motsättningar och mörkare bilder. Vissa barn blir inte valda som kamrater och kan känna sig exkluderade. Det finns också en grupp barn som saknar kamrater eller vänner på sin avdelning. För några av dessa barn kan det vara självvald ensamhet, vilket bör respekteras. För majoriteten antas det dock vara ofrivillig ensamhet. Andelen ensamma barn varierar inom och mellan avdelningar, vilket visar på skillnader i barns förutsättningar att skapa sociala relationer (Jonsdottir, 2007).

3.2. Fritidshemslärarens arbetssätt och roll för att motverka socialt utanförskap

Ursberg (1996) lyfter fram fritidspedagogens roll att vara närvarande som en central punkt i yrkesrollen och att skapa socialt samspel mellan elever med olika bakgrunder. Förhållningssättet som fritidspedagoger har gentemot eleverna anses också vara viktigt, särskilt i hur det påverkar klimatet i barngruppen. Det är de vuxna som sätter tonen för förväntningar, beteenden och förhållningssätt som ska prägla eleverna och därför kan det finnas skillnader i socialt samspel mellan olika barngrupper (Ursberg 1996, refererad i Pihlgren 2017, s. 38-39).

Aspelin och Persson (2011) beskriver att Hattie (2009), som gjort en stor analysstudie, har kommit fram till att sociala relationer är en stor del av synligt lärande där problematiken måste komma fram till en gemensam förståelse mellan lärare och elev. Det är inte tillräckligt bidragande för eleven om läraren bara svarar på frågor från eleven, utan läraren måste ge svar som skapar förståelse och tillfredsställelse. För att detta ska ske bör man ha tillitsfulla sociala relationer mellan elev och lärare (Aspelin & Persson 2011, s. 50-51).

Lago & Elvstrand (2021) påpekar på vikten av stöd till barns sociala relationer inom fritidshemmet. Detta uppnås genom att skapa inkluderande miljöer och hantera sociala situationer. Författarna poängterar att lärarna har en avgörande roll för att skapa sociala relationer genom undervisning, rutiner och grupporganisering (Lago & Elvstrand, 2021). Vidare beskrivs det att fritidshemmet bör präglas av socialt pedagogiskt lärande för att skapa trygghet i de sociala relationerna (Haglund 2016, refererad i Hansson-Stenhammar 2020, s. 23). Aktiviteterna som planeras av lärare möjliggör utveckling och upprätthållande av sociala relationer och kamratskap bland eleverna. Författarna betonar vikten av att fokusera på elevernas behov och intressen samt att synliggöra vilka ändringar som krävs för att främja barns undervisning och kamratskap (Hansson-Stenhammar, 2020).

Tidigare forskning har påvisat att fritidshemslärare har ett inkluderande förhållningssätt i arbetet mot utanförskap. Elvstrand, Lago & Lundqvist (2022) diskuterar hur fritidshemslärare arbetar mot utanförskap genom att inkludera alla elever. Trots utmaningar med att kunna göra nödvändiga anpassningar på grund av begränsade resurser, beskrivs inkludering som en prioritet och inkluderande arbetssätt används enligt informanternas beskrivningar (Elvstrand, Lago & Lundqvist, 2022).

Jonsdottir (2007) betonar vikten av att prata med barnen om deras åsikter gällande sociala regler och deras roll i att följa dem. Detta är en del av förskolans uppgift att tillsammans med barn och vuxna skapa en diskussion om sociala regler i deras värld för att utveckla en social kompetens. Det är dock personalens ansvar att tydliggöra vilka värderingar som gäller i den dagliga verksamheten (Utbildningsdepartementet 1998, refererad i Jonsdottir 2007, s. 17-18).

Jonsdottir (2007) lyfter fram ett existentiellt perspektiv där barnet anses existera genom sina relationer till andra och alltid i en viss kontext. Enligt ett existentiellt perspektiv är det rimligt att barn upprättar personliga bindningar till vissa barn och inte andra. Denna vänskap eller

relation säkerställer barnets existens genom att ge dem en garanterad lekkamrat och en vän att dela glädje och sorg med. En vän som det enskilda barnet kan bekräfta och bli bekräftad av. En stor utmaning för förskolan är att se till att alla barn kan etablera en ömsesidig relation med en eller flera andra barn och att de har en trygg lekkamrat att säga hej till på morgonen och farväl till på eftermiddagen, med vetskapen om att de har en säker lekkamrat dagen efter (Jonsdottir, 2007).

Baserat på denna barnsyn och resonemang om att barn är aktiva deltagare i diskursen kring sociala regler i sin egen värld, är en av de viktigaste pedagogiska konsekvenserna av studiens resultat att personalen reflekterar över sina synliga och dolda förväntningar och förpliktelser på avdelningen och huruvida de överensstämmer med läroplanens och förskolans mål och uppdrag.

3.3. Sammanfattning av tidigare forskning

De tidigare forskning som vi har nämnt är relevanta för studiens syfte eftersom de betonar vikten av sociala relationer, kamratrelationer och grupporienterade interaktioner inom fritidshemmet för att främja social interaktion och minska risken för socialt utanförskap. Forskning har visat att samspel med andra människor, särskilt vänner, är viktigt för barns allsidiga utveckling och att socialt utanförskap i barndomen kan leda till allvarliga konsekvenser. Därav har fritidshemslärare en viktig roll i det inkluderande arbetet. Det nämns även att det finns en koppling mellan pedagogernas bedömningar av barnens sociala egenskaper och färdigheter och barnens uppfattningar om sina sociala relationer, vilket kan påverka utanförskap i sociala aktiviteter. Samtidigt poängteras det olika faktorer som kan både möjliggöra och begränsa när det gäller att stödja relationsskapande och främja inkludering i sociala aktiviteter, vilket kan påverka fritidspedagogens roll och arbetssätt mot socialt utanförskap.

Tidigare forskning betonar även betydelsen av fritidspedagogers närvaro och socialt samspel mellan elever med olika bakgrund, inkluderande miljöer och hantering av sociala situationer. Dessutom beskriver författarna hur fritidshemslärare arbetar mot utanförskap genom inkludering av alla elever trots många arbetsuppgifter och bristande resurser. Betydelsen av personliga relationer för barns existens och utveckling är av stor vikt. För att uppnå detta bör personalen enligt tidigare forskning reflektera över sina synliga och dolda förväntningar och

förpliktelser på avdelningen för att säkerställa att de överensstämmer med läroplanens och förskolans mål och uppdrag.

4. Teoretisk bakgrund

4.1. Relationell pedagogik

Enligt Holmberg (2020) är relationell pedagogik ett teoretiskt perspektiv som handlar om hur människor interagerar med varandra i samband med lärande och utbildning. Pedagogiken lägger fokus på samspel mellan människor i utbildningssituationer och hur man kan skapa en positiv relation mellan lärare och elev för att underlätta lärandet. I ett relationellt perspektiv beskrivs olika begrepp och dessa är: inkludering, differentiering och relationsprocess (Holmberg 2020, s. 97-105).

Holmberg (2020) beskriver att i relationell pedagogik anses varje individ som unik och speciell, med sina egna individuella fysiska, sociala samt mentala förutsättningar och erfarenheter av olika situationer. Enligt denna teori bör fritidspedagogerna inte bara fokusera på att hjälpa vissa barn utan också på att möta alla barn och deras individuella olikheter. Det är viktigt att inkludera alla barn och att anpassa undervisningen efter varje barns individuella behov. Genom ett relationellt perspektiv kan fritidspedagoger arbeta mot en trygg och inkluderande miljö där varje barn känner sig sedd och uppskattad. Detta kan leda till att barn och ungdomar känner sig mer delaktiga och engagerade i fritidsverksamheten, vilket i sin tur kan minska risken för utanförskap och främja en positiv utveckling hos barnen (Holmberg 2020, 97-102).

Vår studie utgår ifrån denna teoretiska utgångspunkt och begrepp för att få en bild om hur fritidshemslärare/pedagoger ser sin roll och sitt arbete mot socialt utanförskap. Detta för att vi anser att relationell pedagogik kan ge värdefulla perspektiv och verktyg just mot arbetet av socialt utanförskap i fritidshemmet. Inkludering, differentiering och relationsprocess är viktiga begrepp inom relationell pedagogik som vi kommer att utgå ifrån samt använda vid analysering av insamlad data.

4.2. Differentiering

Differentiering inom utbildning handlar om att erbjuda eleverna olika anpassningar och stöd utifrån deras individuella behov och förmågor. Genom att identifiera och klassificera elever

som anses avvika från en norm som definieras i läroplanen, bör det därefter erbjudas olika undervisningsmetoder, med särskilt stöd eller anpassningar. Att hantera differentiering på ett bra sätt är avgörande för att varje barn ska kunna utvecklas och nå sin fulla potential. Detta kan ske oavsett om man anser att problemet ligger hos eleven själv eller i sammanhanget där eleven befinner sig. Dock kan detta innebära en fara för att pedagogerna sorterar eleverna baserat på deras förmågor eller utmaningar, vilket kan leda till att de stämplas som mindre önskvärda eller annorlunda. Denna sorteringspraktik befäster då idéer om vad som anses önskvärt eller mindre önskvärt, snarare än att främja en utbildning där mångfald är normen (Holmberg 2020, s. 98).

Begreppet differentiering bär stor vikt i fritidspedagogers arbete mot socialt utanförskap i fritidshemmet. Begreppet ger oss möjligheten att förstå och analysera hur fritidshemslärare tar tillvara på varje barns individuella förutsättningar och hanterar differentiering i sitt arbete. Differentiering som begrepp, är relevant för vår studie genom identifiering när och hur begreppet förekommer i fritidshemsmiljön, genom observationer och intervjuer. Begreppet ses även som ett hjälpmedel för att analysera det empiriska materialet.

Holmberg (2020) menar att genom analyser om fritidspedagogernas arbetssätt med inkludering och differentiering kan man få viktig kunskap om hur man kan skapa en mer inkluderande och tillgänglig fritidsverksamhet för alla barn och ungdomar. Det är viktigt att pedagogerna är medvetna om hur deras arbetssätt påverkar barnen och hur de kan bidra till att främja en känsla av samhörighet och gemenskap (Holmberg 2020, s. 97-98).

4.3. Inkludering

Inkludering inom relationell pedagogik handlar om att skapa en miljö där varje elev ges möjligheter för en bra och utvecklande utbildning. Inkludering i det relationella perspektivet innebär att det inte är eleverna som ska anpassa sig för att passa in, utan att utbildningen ska erbjuda en inkluderande och välkomnande miljö för alla elever. Det handlar om att främja en kultur där elevernas olikheter ses som en resurs och där alla elever ges möjlighet att utvecklas utifrån sina individuella förutsättningar. En gemenskapsorienterad syn på inkludering betonar vikten av att välkomna mångfald, uppmuntra och stödja alla elever och att hylla olikheter. Det handlar om att främja en kultur där alla elever ses som unika individer med olika förutsättningar och utmaningar. Eleverna ska inte stämplas baserat på deras förmågor eller utmaningar utan

istället uppmuntras att vara delaktiga i gemenskapen och bidra med sina unika perspektiv (Holmberg 2020, s. 102).

Inkludering är ett centralt begrepp i studiens teoretiska utgångspunkt. Med syftet att motverka socialt utanförskap blir inkludering ett begrepp som bär stor vikt i fritidspedagogers arbete. Relevansen för begreppet inkludering i vår studie förekommer genom att undersöka fritidshemslärares syn på inkludering och hur de arbetar för att öka inkluderingen inom fritidshemmet. Detta för att skapa en förståelse hur motverkande av socialt utanförskap förekommer.

Lago och Elvstrand (2021) skriver om viktigheten för fritidshemslärare är att skapa inkluderande miljöer där samspel mellan barn förekommer, men samtidigt få elever att hantera olika sociala situationer där elever samspekar. I dessa sammanhang är det väsentligt hur tiden på fritids används. Saker som rutiner, organisering av olika gruppaktiviteter och undervisning är några delar som beskrivs för att öka samspelet och inkluderingen inom fritidshemmet. Aktören som lärare är grunden i dessa situationer genom organisering av miljön för att skapa rätt förutsättningar för eleverna (Lago & Elvstrand, 2021).

4.4. Relationsprocess

Relationsprocess, inom relationell pedagogik, är en ömsesidig interaktion mellan pedagogen och eleven, där syftet är att bygga en trygg och tillitsfull relation som främjar elevens lärande och utveckling. Det handlar om att skapa en miljö där eleverna känner sig sedda, hörda och respekterade samtidigt som de utmanas att växa och utvecklas. Holmberg (2020) beskriver att det relationella perspektivet grundar sig i ett ontologiskt ställningstagande där individer är relationella människor. Viktigheten, i teorin, bygger på att synliggöra vad som faktiskt sker i mötet mellan olika individer. Enligt perspektivet förekommer utbildning i möten mellan parter och det är det som kallas för relationsprocess. Författaren tyder på att relationsprocesser bör synliggöras och undersökas, inom fritidshem, för att se hur barn inkluderas inom verksamheten (Holmberg 2020, s. 105-106). Relationsprocess kan både bidra till inkludering såväl som underlättande av inläring.

Relationsprocess som begrepp är relevant för vår studie då definitionen tydliggör vilken utgångspunkt vi tar när vi analyserade empiriskt material. Genom att definiera innebörden av

relationsprocessens betydelse, i samband med intervjusvaren och observationer, kunde vi lättare analysera svaren och göra tolkningar samt kategoriseringar.

5. Metodval

I denna studie användes en kvalitativ strategi som grundläggande metodik. För studiens syfte och forskningsfrågor är det fördelaktigt att både genomföra observationer såväl som intervjuer. Vi tillämpade oss av observationer för att få en uppfattning om hur fritidshemslärare/pedagoger leder aktiviteter på ett sätt som ska motverka socialt utanförskap och intervjuer för att komma fram till svar utifrån fritidshemslärare/pedagogers tankar och åsikter.

Inom studien fokuserade vi på semi-strukturerade observationer med ett icke deltagande perspektiv då fokuset låg på fritidshemsläraren/pedagogens arbetssätt och roll kring socialt utanförskap och motverkande av utanförskap. Gillham (2008) beskriver en semi-strukturerad observation där man har fokus på de handlingar och arbetssätt en fritidshemslärare/pedagog genomför under fritidstid. En semi-strukturerad observation innebär att observatörerna använder sig av ett observationsschema, men att de ställer öppna frågor för att undvika att det som observeras förutspås på förhand. Detta kännetecknar alltså en observation där det finns viss struktur, men där det också finns möjlighet för observatören att vara flexibel och anpassa sig efter situationen. Det är en metod för att observera där det finns en grundplan, men också utrymme för att upptäcka oväntade eller överraskande händelser (Gillham 2008, s. 103-104).

Patel och Davidson (2011) beskriver en deltagande observatörperson som aktivt tar del i den situation där det ska observeras och en icke aktivt deltagande person som har en klar definierad roll som observatör utan att delta aktivt i gruppen. Fördelarna med en icke deltagande observatör är att man minimerar risken att störa gruppens naturliga beteende och har enklare att erhålla information (Patel & Davidson 2011, s. 125). Eftersom vi utgick ifrån fritidshemslärarens roll utfördes observationerna utifrån ett icke deltagande perspektiv.

Utifrån kvalitativa intervjuer ligger fokuset på tankarna och åsikterna kring den man intervjuar, i detta fall fritidshemslärare/pedagoger. Vi använde oss av semi-strukturerade kvalitativa intervjuer för denna frågeställning då fokuset riktar sig mot hur fritidshemslärarna/pedagogerna använder sitt arbetssätt och roll för att motverka och förebygga socialt utanförskap. Denna information blir svår att få fram genom bara observationer, därför är kvalitativa intervjuer främst förekommande i vår studie. En fördel som Ahrne och Svensson (2015) nämner är att

man kan anpassa frågorna och ordningen i en kvalitativ intervju jämfört om man utgår ifrån ett standardiserat frågeformulär. Man kan därför få svar på andra frågor där möjligheten finns att man får en bredare bild och tankesätt kring ämnet man intervjuar om (Ahrne & Svensson 2015, s. 60).

5.1. Urval

Då vår studie grundar sig i en kvalitativ studie fokuserar vi på att samla in relevant empiriskt material. Kaijser och Öhlander (2011) menar att en kvalitativ studie inte handlar om att samla så mycket data som möjligt, utan snarare att samla så mycket relevant information som möjligt. Det är inte kvantiteten av information som bedömer kvaliteten på en studie, utan snarare innehållet i datan som samlas in. Valet av "enheter" såsom intervjupersoner görs inte baserat på antalet enheter, utan istället utifrån deras potential att bidra till att uppfylla forskningsmålet (Kaijser & Öhlander 2011, s. 30).

För att få en homogen grupp av deltagare har vi använt oss av ett strategiskt urval där enheter har valts baserat på egenskaper som är relevanta för studiens syfte. Urvalet av enheter i studien gjordes via VFU-platser, där vi ansåg att den kompetens och kunskap vi behövde fanns för att besvara våra forskningsfrågor. Göran Ahrne och Peter Svensson (2015) lyfter fram två strategier för undersökning av forskningsfrågor. Första strategin utgår ifrån att man bör grunda sig i liknande miljöer då fördelen med detta blir ökat förtroende för sitt resultat. Den andra strategin bygger på att medvetet välja en olik social miljö för visa på skillnaderna mellan den första miljön och den andra (Ahrne & Svensson 2015, s. 29-30). I förhållande till syftet och forskningsfrågorna utgår vi ifrån relevanta sociala miljöer, i detta fall, fritidspedagoger/lärare som arbetar med barn och ungdomar i fritidsverksamheter för att få ut så korrekt information som möjligt. Vi tillfrågade sju fritidshemslärare/pedagoger om de ville genomföra en intervju varav fyra individer tackade ja. Urvalsmässigt utgick vi ifrån tre olika skolor inom Stockholmsområdet.

5.2. Datainsamling

Ahrne och Svensson (2015) föreslår att man använder kvalitativa intervjuer eftersom det är en flexibel metod som tillåter forskaren att analysera intervjuerna och sedan bestämma vilka man vill fortsätta med för att uppnå tillräckligt med data (Ahrne & Svensson 2015, s. 59-60).

Eftersom det är en kvalitativ undersökning fokuserar vi på att samla tillräckligt med data som tillfredsställer studiens syfte och frågeställningar, därav kan antalet intervjuer inte kunnat förutses precist. Antal intervjuer som genomförs för denna studie är fyra som utförs med olika fritidshemslärare/pedagoger för att kunna jämföra och analysera resultatet. Intervjulängden uppskattas vara ca 30 till 45 minuter och spelas in i enlighet med etiska riktlinjer. I följd av varje intervju utförs en observation av respektive fritidshemslärare/pedagog i fritidshemsmiljön. Observationerna uppskattas pågå mellan 60 och 90 minuter men kan variera beroende på uppfylld nöjdhet av datainsamling i förhållande till studiens syfte och frågeställningar.

Baserat på forskningsfrågan och frågeställningarna består datainsamlingen mestadels av semi-strukturerade kvalitativa intervjuer. Detta för att skapa en djupare förståelse kring hur en fritidshemslärare använder sitt arbetssätt och reflekterande tankar kring sin roll samt vad för konsekvenser det kan tillföra till arbetet mot socialt utanförskap, men även för att få reda på vad de själva ser på begreppet socialt utanförskap. Ahrne och Svensson (2015) menar att genom semi-strukturerade kvalitativa intervjuer kan man anpassa frågor och komma på nya frågor under intervjuernas gång vilket skapar en större förståelse kring vad intervjupersonen menar samt att man ställer frågor som kompletterar grundfrågorna man har (Ahrne & Svensson 2015, s. 59-60).

Enligt Patel och Davidson (2011) definieras graden av struktur i en intervju som hur mycket utrymme intervjuaren ger för intervjupersonens svar. Hög grad av struktur ger lite utrymme för svar och svaren kan vara förutsägbara, medan låg grad av struktur ger hög grad av frihet och maximalt utrymme för svar (Patel & Davidson 2011, s. 104-105).

Vi använder oss av öppna frågor, utan fasta svarsalternativ, så vi inte påverkar graden av struktureringen. Vi har formulerat intervjufrågorna så att vi ger intervjupersonen ett bredare svarsutrymme, men i överlag frågor som är strukturerade för att förhålla sig till syftet (**Se bilaga 2, intervjuguide, s. 3 i bilagor**)

Gillham (2008) beskriver att semi-strukturerade observationer resulterar i en observation med viss struktur samtidigt som utrymme ges för möjligheter att upptäcka oväntade händelser (Gillham 2008, s. 103). Därför använder vi semi-strukturerade observationer med ett icke deltagande perspektiv som metod för datainsamling. Det anser vi är en lämplig datainsamlingsmetod för studiens syfte eftersom den ger en djupgående, flexibel och

verklighetsnära förståelse av pedagogernas arbetssätt mot utanförskap och dess effektivitet utan att vi påverkar händelserna. Vi utgår från ett observationsschema men ställer öppna frågor för att undvika förutfattade meningar (Se bilaga 1, observationsschema, s. 1 & 2 i bilagor).

5.3. Bearbetning och analys av data

Kajser och Öhlander (2011) nämner att analysen av ett material är beroende av att man lär sig det väl och går igenom det flera gånger. Genom att göra detta kan man förstå vad materialet handlar om, utveckla analytiska idéer och få inspiration till möjliga tolkningar. Det är alltså i detta arbete som man kan ringa in materialets innehåll på djupet och göra en grundlig analys (Kajser & Öhlander 2011, s. 275). Det empiriska materialet vi har samlat in består av intervjuinspelningar och fältanteckningar utav observationer. Dessa har bearbetats genom att vi har transkriberat intervju svaren och observationsmaterialet i förhållande till frågorna som har ställts. För att färdigställa materialet inför en analys, har vi läst igenom allt material flera gånger för att bekanta oss samt utveckla analytiska idéer och få inspiration till möjliga tolkningar utifrån studiens teoretiska utgångspunkt och forskningsfrågor. Vi har utgått ifrån en tematisk analys.

Clarke och Braun (2006) beskriver tematisk analys utifrån olika utgångspunkter. Några av dessa är att göra sig bekant med det insamlade materialet, ta ut det relevanta som för studiens innehåll och sedan koda samt sätta det i olika kategorier genom rubriksättning (Clarke & Braun, 2006). Efter transkriberingen har vi bearbetat materialet genom en tematisk analys, där sortering sker genom att ta ut de relevanta delarna för studiens innehåll och kategorisera dessa med hjälp av rubricering i förhållande till studiens forskningsfrågor samt de centrala begreppen. Vi har även tagit ut citat som stärker vår tolkning till den sammanhängande forskningsfrågan. De delarna kodades och därefter skapades relevanta rubriker. Kodning, inom kvalitativ data, beskrivs av Bryman och Nilsson (2018) som ett verktyg där man identifierar termer eller uttryck som tillför till tolkningen och den teorin man utgått ifrån (Bryman & Nilsson 2018, s. 700-701).

5.4. Etiska överväganden

Med etiska överväganden innebär att informationen om syftet med forskningen måste ges till de berörda parterna, deltagarna har rätt att bestämma över sin medverkan, personuppgifter ska skyddas och förvaras på ett säkert sätt och uppgifterna om enskilda personer ska endast användas för forskningsändamål (Patel & Davidson 2011, s. 83-86).

Det är betydelsefullt att ta hänsyn till etiska överväganden när man bedriver forskning eftersom det kan ha en påverkan på både deltagarna och forskningsområdet. Genom att vara medveten om de etiska aspekterna av ens forskning och följa riktlinjer och standarder kan man säkerställa att ens forskning är korrekt och moraliskt acceptabel. I vår studie har vi noga beaktat de fyra etiska kraven: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Vetenskapsrådet, 2017). I enlighet med informationskravet har vi innan intervjuerna kontaktat våra tidigare VFU-handledare och gett dem information om vår forskning. Det andra kravet är samtyckeskravet, vilket ger deltagarna rätten att bestämma om de vill delta och att de kan avbryta processen när som helst. Vi gav information om detta före intervjun, så att de kunde ta ett informerat beslut om sin deltagande. Det tredje kravet är konfidentialitetskravet, vilket innebär att informera om att vi som intervjuare är de enda som har tillgång till informationen som framkommer i intervjun och att ingen utomstående kommer att få ta del av den. Vi förklarade detta för intervjupersonerna så att de kände sig trygga med att ge oss information. Det fjärde kravet är nyttjandekravet, vilket innebär att intervjupersonerna måste få information om att den data som samlas in endast kommer att användas för forskningssyfte. Vi förklarade detta och försäkrade dem om att deras information skulle användas endast för vår forskningsstudie. Samtyckesblankett användes för en tydlig förklaring av intervjupersonens rättigheter (**Se Bilaga 3, Samtyckesblankett, s. 4-6 i bilagor**).

Kravet på att informera berörda parter om syftet med en observation är ett etiskt krav som har beaktas. För att undvika att påverka lärarnas undervisning förklarade vi övergripigt att vi var där för att observera hur lärarna arbetar med eleverna utan att avslöjade det specifika syftet med observationen. Eftersom observationerna fokuserade på fritidshemslärares roll och strategier och inte elevernas, var det inte nödvändigt att få samtycke från elever eller vårdnadshavare. Vi fick däremot samtycke från rektorerna på skolorna innan vi utförde observationer. När vi sammanställde den insamlade datan, garanterade vi att ingen individ kunde identifieras genom att undvika ange namn på person, objekt eller ord som kan identifiera kön i enlighet med konfidentialitetskravet.

6. Resultat

I denna del presenteras resultatet genom insamlat material av kvalitativa intervjuer och semi-strukturerade observationer. De tematiska rubrikerna är:

- **Uppfattning av begreppet socialt utanförskap utifrån fritidshemslärare**

- **Fritidspedagogers roll och uppdrag för att motverka socialt utanförskap**
- **Åtgärder för att motverka socialt utanförskap**

Intervjusvaren som förekommer är fritidshemslärares syn på begreppet socialt utanförskap, hur de beskriver sin roll och uppdrag samt vilka arbetssätt och strategier de tar för att motverka socialt utanförskap. Intervju- och observationsresultatet ger en möjlig bild om hur åtgärder för socialt utanförskap förekommer i praktiken.

6.1. Uppfattning av begreppet socialt utanförskap utifrån fritidshemslärare

Enligt respondenterna kan socialt utanförskap ses utifrån begreppet **differentiering** som kan uppstå av olika anledningar. Respondenterna i studien som genomförts, beskriver socialt utanförskap som en svårighet att ta in sig i kamrat- och lekgrupper. Respondent 1 beskriver även att språksvårigheter har en stor betydelse. Ett exempel som nämns är en nyanländ elev, som inte talar eller skriver på svenska, använder sig av översättningsprogram för att kommunicera med andra (Intervju, 14/3-23). Exemplet hänger ihop med vad respondent 3 och 4 säger, att språkliga förutsättningar är en bidragande faktor till utanförskap. Har man inte tillräcklig språklig kunskap, blir det lättare att hamna utanför (Intervju, 20/3-23). Utöver de, nämner respondent 3, ekonomiska och hälsorelaterade beståndsdelar som leder till frånvaro (Intervju, 20/3-23). Respondent 2 nämner att elever som har NPF-diagnoser kan ha svårt att förstå hur man ska ta kontakt med andra i omgivningen (Intervju, 17/3-23). Respondent 1 nämner också svårigheterna som kan uppstå på grund av NPF-diagnoser.

Hen är utanför men hen vill in, hen vet inte hur hen ska göra. - (Respondent 2, intervju, 17/3-23)

Däremot kan socialt utanförskap också ses utifrån begreppet **inkludering**. Elever som inte har någon att leka med, inte självmant kan välja aktiviteter eller inte vet hur man ska söka kontakt med andra elever, kan bli socialt exkluderade. Respondenterna beskriver olika anledningar till att detta sker. Respondent 2 menar att detta grundar sig i att eleverna har svårt och välja aktiviteter som erbjuds eller att eleven inte får delta i leken av sina kamrater. Vidare nämner respondent 1 att detta förekommer oftast när nya barn kommer in, och att de bör bjudas in i gemenskapen för att undvika socialt utanförskap.

Det är att barn inte har någon att leka med, inte kan självmant välja aktiviteter, kan ha svårt på raster om de inte har någon. Och sen får vi ju, asså det kommer ju nya barn hela

tiden då måste man ju ta emot dom och få in de i klassen. - (Respondent 1, intervju, 14/3-23)

En annan aspekt som respondenterna nämnde är **relationsprocessen**, där relationer till föräldrar och anhöriga är en viktig del för elever som upplever problem inom fritids och stötta dem. Respondent 1 nämner vikten av relationer till föräldrar och anhöriga för att få en bättre relation och förståelse till elever som upplever problem inom fritidshemmet. Respondent 4 nämner att kamratrelationer och kompisgrupper spelar stor roll för att kunna bilda en gemenskap. Hierarkier inom lekgruppen kan också påverka utanförskap, där elever tar på sig roller, även om det inte är en bra roll, bara för att känna sig inkluderade. Viktigheten i detta ligger i bristande kamratrelationer. Respondent 2 berättar att det förekommer hierarkier inom lekarna och elever som inte har bra relationer till andra, riskeras att utnyttjas.

Gå och ta den där spaden från dom, eller spring och hämta det där åt mig. Eleven har inga andra starka vänner, men vad har hen för val? De är klart jag vill göra som kompisarna säger för då får jag vara med. - (Respondent 2, intervju, 17/3-23)

Vidare poängterar respondent 3 att detta bidrar till socialt utanförskap då eleven försöker ta kontakt på sätt som inte uppskattas av andra elever. Eleven väljer att aktivt retas, slåss eller bråka för att visa på någon typ av socialt samspel, fastän det inte anses vara socialt accepterat. När detta förekommer nämns det att eleven förstör för sig själv, genom att uppträda på det viset med andra. Den eleven minskar sina möjligheter till kamratrelationer och att finnas i sociala sammanhang.

Elever som oftast har svårt att ta kontakt med andra brukar försöka slåss eller retas för att få någon typ av kontakt. Då bränner de sina broar och blir självuppfyllande. - (Respondent 3, intervju, 20/3-23)

Sammanfattningsvis kan socialt utanförskap uppstå, enligt respondenterna, genom olika differentieringsfaktorer såsom språkliga förutsättningar, ekonomiska och hälsorelaterade faktorer eller som en inkludering där elever som saknar sociala färdigheter eller har svårt att söka kontakt kan bli utanför. Vidare betonar respondenterna vikten av relationsprocessen för att stötta eleverna och att undvika utanförskap, de nämner vikten av kamratrelationer för att bilda ett socialt inkluderande fritidshem.

6.2. Fritidshemslärarens roll och uppdrag för att motverka socialt utanförskap

En av de mest framträdande insikterna är vikten av att **differentiera** aktiviteterna utifrån barnens intressen och behov, detta för att inkludera alla elever och motverka utanförskap. Respondent 1 nämner viktigheten i skapandet av olika aktiviteter inom uppdraget som fritidshemslärare. Respondenten betonar vikten av att visa aktivitetstavlan för eleverna och byta ut aktiviteter kontinuerligt utifrån deras intressen, behov och förutsättningar. Om det är en elev som har svårt för något, av någon speciell anledning, ska aktiviteten göras om och anpassas så att alla elever kan utföra aktiviteten. Detta förstärker den stödjande rollen och ansvaret som en fritidshemslärare har, genom att skapa miljöer som är anpassade för alla. Det är en bidragande faktor gällande motverkning och främjande av socialt utanförskap.

Respondent 2 poängterar också att läraren har en viktig roll som stödjande person, men att det kan vara svårt att fokusera på en elev när det finns personalbrist och resursbrist. Respondent 3 betonar att det är viktigt att hjälpa eleverna att bygga stark självkänsla och självförtroende för att motverka utanförskap på lång sikt. Detta för att utanförskap i sociala sammanhang försvinner, då eleven har tillräckligt stark självkänsla för att söka kontakt med andra elever och vuxna. Om utanförskap skulle uppstå kan eleven hantera det.

Vi har i uppdrag att skapa självständiga och starka elever, om vi hjälper eleverna att bygga stark självkänsla och självförtroende så de känner att de mår bra, då kommer utanförskapet i andra rummet. - (Respondent 3, intervju, 20/3-23)

Inkludering är också en viktig del av fritidshemslärarnas roll och uppdrag för att motverka utanförskap. Något som respondent 2 talar om, är att genomföra inkludering i varje aktivitet som genomförs. Uttalandet visar på en grundtanke där aktiviteten i sig ska bidra till ökande av elevernas sociala sammanhang. Detta är något som skapar inkluderande miljöer vilket bygger på stärkandet av samspelet mellan elever men även känsla av tillhörighet. Respondent 4 betonar också att det är viktigt att inkludera alla elever i alla aktiviteter och se till att alla elever blir sedda och bekräftade. Respondent 4 poängterar även vikten av att arbeta med hela barngruppen kring värdegrunden för en ökad förståelse om gemenskap och allas lika värde.

Att man är ett, vi är ett, vi är en grupp, ta hand om varandra, alla är liksom välkomna, alla är lika viktiga och vi behövs allihopa för att det ska bli en bra fritids. Det krävs att alla jobbar på det sättet. - (Respondent 4, intervju, 20/3-23)

Slutligen betonar respondenterna vikten av att arbeta med **relationsprocessen** för att motverka socialt utanförskap. Det respondenterna nämnde gemensamt, gällande sitt uppdrag och arbetsroll är att finnas där för eleven som stöd och visa att man ser elevens stöd och behov. Viktigheten av att vara till hands för eleven blir en grundsten för elever som känner utanförskap, då kan eleven känna att det alltid finns någon att vända sig till. Respondent 1, 2 och 3 betonar vikten av att skapa starka relationer till eleverna och öka samarbetet och relationen med föräldrar för att stärka elevens trygghet och tillit. Respondent 4 betonar också vikten av att jobba med relationsskapande i hela gruppen, eftersom stora barngrupper kan leda till att alla elever inte får möjligheten att lära känna varandra. Respondent 4 nämner även vikten av att försöka se alla barn och ge en känsla av att varje elev blir sedd för att förstärka relationen och på så sätt fånga upp de elever som behöver stöttning men påpekar att det kan vara utmanande om det är personalbrist.

Jag försöker se alla och det blir ju också ett problem i de stora barngrupperna om det är färre personal. Ibland kan man känna att jag kan inte säkerställa att jag har sett alla elever denna dagen, det är ju mitt jobb, min roll och det jag ska göra. - (Respondent 4, intervju, 20/3-23)

Sammanfattningsvis visar intervjuerna att fritidshemslärarna har en viktig roll och uppdrag för att motverka socialt utanförskap bland barn och unga i fritidshemmet genom differentiering av aktiviteter, inkludering av alla elever genom skapandet av inkluderande miljöer och jobba med relationsprocessen för att för att visa stöd samt stärka elevernas trygghet och tillit. Detta kan vara utmanande då det förkommer stora barngrupper och bristande resurser.

6.3. Åtgärder för att motverka socialt utanförskap

Gemensamt nämner respondenterna **differentierade** åtgärder som syftar till att stötta eleven in i en kompisgrupp eller genom aktiviteten. Respondent 1 beskriver en åtgärd som gäller elever med NPF-diagnoser då de vanligtvis hamnar i socialt utanförskap. Eleven får välja en rast som hen är inomhus under skoldagen. När eleven är inomhus, får eleven välja en kamrat som hen testat att leka med. Vid varje tillfälle som ges för denna strategi, måste eleven välja en ny kamrat varje gång, vilket bidrar till ökande av socialt samspel. Respondent 2 och 3 poängterar viktigheten av åtgärdande aktiviteter för socialt utsatta elever. Dessa aktiviteter skapas av läraren för att få in elever som påverkas socialt utsatthet med andra elever som uttrycker liknande intressen. Aktiviteterna, menar respondent 2, ökar förståelsen för olikheter och respekt

mellan eleverna. Ett tillvägagångssätt som beskrivs, gällande utsatthet, är tecken som bara eleven i fråga och läraren vet om. När eleven visar tecknet, signaleras det till läraren att det förekommer något problem utan att andra elever vet om det. Detta för att förhindra pinsamheten och utpekandet, som annars kan leda till ökat socialt utanförskap för eleven.

Vi ser att det här händer, vi förstår att det inte alltid är lätt att säga ifrån, om det är så att nu känns det dåligt, kom på ett tecken, för om vi vuxna ser det så kommer vi. Det funkar om någon blir utsatt men också om det är någon som har dom här svårigheterna att hitta socialt. Då vill man inte så här, komma fram till mig när jag håller i en lek, och säga ingen vill vara med mig för då hör ju kompisar, det är pinsamt. - (Respondent 2, intervju, 17/3-23)

En annan åtgärd respondent 2 uttalar sig om, utifrån ett scenario där en elev blev utnyttjad av det resterande kompisgänget, är att låta eleverna i kompisgruppen, en och en vara inne på rasterna för att hitta nya kompiskretsar. Man får även en bild om vilka som påverkar varandra inom kompisgruppen när lärare inte ser och göra en kartläggning kring detta.

En åtgärd som nämndes var **inkludering**, vilket innebär att man aktivt arbetar för att inkludera elever som riskerar att hamna utanför i sociala aktiviteter. De fyra respondenterna ger olika förslag på hur man kan motverka socialt utanförskap bland elever. Respondent 4 talar om vikten av att observera och få en överblick av gruppen för att kunna vidare arbeta med inkluderande metoder och menar att det är nödvändigt att få en uppfattning speciellt om det är en ny barngrupp. Respondent 1 nämner att elever ska uppmuntras att bjuda in till lek om de ser någon elev gå ensam för att skapa en inkluderande miljö i de olika aktiviteter som utförs och menar att det kan vara gynnsamt i situationer där en lärare inte är tillgängliga. Respondent 2 nämner också att man bör inkludera elever som går ensamma eller ser ut att inte ha någon att vara med. Respondenten föreslår även att man bör skapa aktiviteter där elever enkelt kan hoppa in och ut för att skapa en inbjudande atmosfär och ge eleverna möjlighet att testa olika aktiviteter. Respondent 3 föreslår däremot styrda aktiviteter i rastverksamheten samt fritidshemmet och menar att detta bidrar till mer tydlighet. Respondenten nämner vikten av att undervisningen är begriplig, hanterbar och meningsfull för alla elever för att skapa en känsla av sammanhang och menar att hen låter KASAM genomsyra all undervisning i fritidshemmet för att inkludera eleverna och påstår att detta är något som man bör ha i åtanke redan vid planeringen av aktiviteter. En strategi som både respondent 2 och 3 nämner är att ha gemensamma samtal om värdegrunden med elevgruppen för ökad förståelse av empati och gemenskap.

Rätten att få vara den man är, vill man ta paus och inte leka med någon så är det också okej, bara för att jag är själv så betyder det inte att jag lider. Vissa behöver vara själv en kvart på rasten för att dem orkar inte. Jobba med det empatiska så eleverna lär sig känna in varandras känslor. - (Respondent 2, intervju, 17/3-23)

En tredje åtgärd som respondenterna föreslog var **relationsprocesser**, där man aktivt arbetar med att bygga positiva relationer mellan eleverna. Respondent 1 nämnde att hen är med eleverna hela dagen och har en helhetsbild av varje elevs situation. Respondenten nämner även att en strategi som de arbetar med är att låta läraren som har bäst relation till eleven som har svårt, hjälpa eleven eftersom de har en bättre relation än andra pedagoger. Vidare nämner respondenten vikten av att ha en god relation till vårdnadshavare för att utveckla gemensamma strategier för att inkludera eleven.

Respondent 4 föreslår också att man bör inkludera vårdnadshavarna i arbetet för att utbyta erfarenheter och få tips om eleven för att utgå från elevens intressen och behov. Respondenten poängterar även vikten av att jobba kollegialt och samarbeta för att eleven ska bli bemött ur en fungerande strategi från alla håll. Respondenten berättar dessutom att genom en god relation skapar man förtroende som eleven kan lita på. Utifrån det kan ett tillvägagångssätt vara att bjuda in andra elever i den relationen för att utvidga elevens sociala relationer och på så sätt inkludera denna elev. Respondenten rekommenderar pedagogiskt planerade aktiviteter som utgår från elevernas intressen för att enklare bjuda in andra elever. Både Respondent 4 och 3 nämner sociogram som en metod. Det handlar om att samla information för att kunna kartlägga den sociala kretsen för att få möjligheten att bygga ut och vidare arbeta med elevernas sociala relationer emellan. Respondent 3 och 2 nämnde vikten av konflikthantering för att bygga starkare relationer, en strategi beskrivs vara ett lärarlett möte där eleverna kan uttrycka sig över konflikter i en neutral arena för att kunna komma fram till en lösning.

Du får berätta din version och så lyssnar alla. Du får berätta din version och så lyssnar alla. Förstår du varför du känner så? För då förstår du varför du känner så. Vart enas vi och hur går vi vidare, så har vi jobbat med konflikter. - (Respondent 2, intervju, 17/3-23)

Sammanfattningsvis föreslår fritidshemslärarna olika åtgärder för att bekämpa socialt utanförskap bland barn och unga i fritidshemmet. Dessa åtgärder inkluderar differentiering, inkludering och relationsprocesser, där lärarna aktivt arbetar för att anpassa undervisningen efter varje elevs individuella behov och förmågor, inkludera elever som riskerar att hamna

utanför och bygga positiva relationer mellan eleverna. Vikten av konflikthantering är av stor betydelse för åtgärder gällande socialt utanförskap.

6.4. Observerande åtgärder utifrån fyra olika aktiviteter

I denna del presenteras resultatet genom insamlat material av semi-strukturerade observationer. Observationerna som gjordes, utgick från fyra olika aktiviteter. Dessa aktiviteter är brottning, fotbollsmatch, pyssel och rastverksamhet.

6.4.1. Differentiering

I brottningsaktiviteten användes en kombination av individuell och gemensam hantering av konflikter. Läraren förklarade för eleverna varför konflikter uppstod och gav förtydligande för att öka förståelsen för aktiviteten. Samtidigt uppmuntrades eleverna att diskutera konflikterna gemensamt för att öka förståelsen för varandras perspektiv. I fotbollsmatchen agerade läraren som domare och använde olika tekniker, till exempel medling, för att lösa konflikter på ett konstruktivt sätt. Mindre aktiva elever motiverades för att främja deras delaktighet i aktiviteten. I pysselaktiviteten skapade lärarna en stödjande miljö för eleverna genom att differentiera aktiviteten utifrån elevernas individuella förmågor och intressen. Varje elev fick frihet att välja vad de ville skapa och hur de ville göra det. Läraren tog hjälp av en elevassistent för en elev med behov och deltog aktivt i aktiviteten för att ge stöd och feedback till eleverna. De mer passiva barnen motiverades att delta genom att ställa frågor och få dem att prata om vad de skapade. I rastverksamheten användes olika strategier för att inkludera socialt exkluderade barn i aktiviteter, till exempel genom att ge dem specifika uppgifter eller ansvar inom en aktivitet så att de kände sig delaktiga och behövda. De fick också extra uppmärksamhet och positiv feedback för att stärka deras självkänsla och självförtroende. Genom att differentiera aktiviteter och uppgifter möts elevernas individuella behov och förutsättningar på ett bättre sätt.

6.4.2. Inkludering

Brottning är en aktivitet som är baserad på barns gemensamma intresse. Genom inkluderande och tydliga regler skapades en trygg atmosfär av respekt och acceptans där läraren agerade som ledare och styrde aktiviteten. För ökandet av inkludering, uppmuntrade läraren eleverna genom att vara artig och hälsa på sin motståndare. Konflikter som uppstod hanterades individuellt och gemensamt genom diskussion för ökad förståelse. Fotbollsmatch är en annan aktivitet som

stimulerar samarbete och interaktion. Genom tydliga regler och slumpvis indelade lag minimerades konflikter. Pedagogerna motiverar barnen att byta lag under aktiviteterna för att skapa nya relationer och öka social interaktion. En strategi var att använda grönt kort för att uppmuntra bra handlingar och skapa en positiv atmosfär i matchen. Inkludering skapades genom anpassning av regler och uppmuntran till inbjudande beteende. Pyssel är en tredje aktivitet som skapar en inkluderande miljö genom lärarnas peppande för barnen att arbeta tillsammans och hjälpa varandra. Lärarna gav eleverna positiva kommentarer och feedback på deras arbete vilket bidrar till känslan av samhörighet och självkänsla. Under rastverksamheten anordnades olika aktiviteter såsom lekar, bollspel och andra gruppaktiviteter där barnen fick möjlighet att interagera med varandra och lära känna varandra bättre. Läraren arrangerade aktiviteter som eleverna lätt kan hoppa ut och in i, vilket ökar inkluderingen för de som inte har något att göra. Pedagogerna uppmuntrar barnen att prata med varandra och inkludera de som kanske inte är lika aktiva eller självsäkra. Vidare skapades en inkluderande och stödjande miljö genom att vara närvarande och lyhörda för barnens behov och önskemål.

6.4.3. Relationsprocess

I den första aktiviteten, brottnings, var det frivilligt för eleverna att delta och välja sina partners eller motståndare. Detta ledde till en ojämn fördelning av interaktion mellan eleverna, och vissa elever hamnade utanför. Läraren strävade efter att jämfördela alla under aktiviteten för att skapa interaktioner mellan alla deltagare och få eleverna att utvidga sina sociala relationer. Här kan vi se att valfrihet och självständighet kan påverka relationsprocessen och leda till social uteslutning. I fotbollsmatchen var det ett lagspel som ledde till mer interaktion och samarbete mellan vissa elever, men också till exkludering av andra elever. För att bryta detta beteende användes regler och anpassningar för att skapa en mer jämn interaktion mellan eleverna och därmed förbättra relationsprocessen. Pyssel är en aktivitet som visade sig fokusera främst på individuellt arbete, vilket resulterade i mindre interaktion mellan deltagarna i jämförelse med andra aktiviteter som observerades. Lärarna försökte få eleverna att jobba ihop genom att uppmuntra samarbete men samspel har förekommit i mindre utsträckning. Rastverksamheten har visat sig ge möjlighet för pedagogerna att aktivt delta i lekarna och uppmuntra samarbete genom gemensamma uppgifter och utmaningar. Genom att ge feedback och stöd har pedagogerna hjälpt eleverna att utveckla sina sociala färdigheter under samspelsaktiviteter. Pedagogerna uppmuntrar också eleverna att uttrycka sina känslor och behov på ett konstruktivt sätt för att skapa förståelse för varandra.

6.5. Sammanfattning av resultat

Enligt respondenterna är socialt utanförskap bland barn och unga i fritidshem ett komplext problem som kan orsakas av flera individuella faktorer såsom språkliga, ekonomiska och hälsorelaterade aspekter eller svårigheter med sociala färdigheter. För att bekämpa utanförskap betonar respondenterna vikten av att skapa inkluderande miljöer och arbeta med relationsprocessen för att stötta eleverna. Kamratrelationer spelar också en viktig roll för att skapa ett socialt inkluderande fritidshem.

Fritidshemslärarna har en viktig roll i att motverka utanförskap bland barn och unga. De föreslår olika åtgärder såsom differentiering av aktiviteter, inkludering av alla elever och att arbeta med relationsprocessen för att visa stöd och stärka elevernas trygghet och tillit. Inkludering skapas genom tydliga regler, anpassning av aktiviteter och uppmuntran till samarbete och interaktion. Pedagoger behöver vara närvarande och lyhörda för barnens behov och önskemål för att skapa en positiv upplevelse för alla barn.

Respondenterna beskriver åtgärder för att motverka socialt utanförskap bland elever är att ge de med NPF-diagnoser möjlighet att välja en kamrat att leka med under en inomhusrast. En annan åtgärd som nämns är att skapa aktiviteter som inkluderar elever som påverkas av social utsatthet och som har liknande intressen. Det föreslås också att elever som går ensamma eller ser ut att inte ha någon att vara med, ska inkluderas genom att bjuda in de i olika aktiviteterna. För att undervisningen ska vara meningsfull och begriplig för alla elever, antyds det att KASAM- och inkludering genomsyras i all undervisning inom fritidshemmet. Gemensamma samtal om värdegrunden föreslås också för att öka förståelsen av empati och gemenskap. Vidare beskrivs en åtgärd som är att eleverna i kompisgruppen, en och en, får vara inne på rasterna för att hitta nya kompiskretsar och göra en kartläggning kring vilka som påverkar varandra inom gruppen när lärare inte ser. Det föreslås även att eleverna uppmuntras att bjuda in till lek om de ser någon elev gå ensam för att skapa en inkluderande miljö.

Slutligen är det viktigt att fritidshemslärare aktivt arbetar för att anpassa undervisningen efter varje elevs individuella behov och förmågor, inkludera elever som riskerar att hamna utanför och bygga positiva relationer mellan eleverna. Genom att använda sig av olika aktiviteter och skapa en inkluderande och trygg miljö för barnen kan pedagoger och lärare bidra till att motverka socialt utanförskap bland barn och unga i fritidshemmet.

7. Diskussion

I denna del presenteras resultatet genom observationerna i samband med intervjuvaren, intervjuvaren från studien i förhållande till den tidigare forskningen, hur studiens resultat bidrar till professionsutvecklingen, vår valda metod och dess styrkor samt svagheter. Slutligen presenteras även förslag till fortsatt forskning inom området.

7.1. Observationer i förhållande till intervjuvaren

Observationerna som genomförts syftar till att se om åtgärder som lärare nämner i intervjuvaren, faktiskt förekommer i aktiviteterna på fritids. Det vi kunde se var att aktiviteterna som observerades, utgick ifrån elevernas behov vilket också nämndes av respondenterna. Ett exempel som förekom var brottningsaktiviteten. Det förekom att eleverna brottades och drog i varandra kontinuerligt under skoldagarna vilket fick lärarna att skapa brottningsaktivitet på ett konstruktivt sätt där regler och konflikthantering förekom. Konflikthanteringen utfördes genom medling, där läraren skapade diskussion kring vad individerna i fråga kände när en konflikt uppstod. Samma typ av medling uppstod även i fotbollsmatchen. I fotbollsmatchen såg vi tydligt hur lärarna motiverade och uppmuntrade eleverna att skapa ett 'bra' spel genom passningar och hur man är en snäll lagspelare. Det som genomsyrades inom alla aktiviteter vi observerat var ett inkluderande förhållningssätt. Aktiviteter som fanns på rastverksamheten utgick från att alla elever kan hoppa ut och/eller in i aktiviteten utan att det stör aktivitetens struktur och deltagare. Detta underlättar för eleven att få ökad möjlighet till sociala relationer samt känna tillhörighet men även för lärarna att vara närvarande och lyhörda, vilket respondenterna också beskriver. Vidare såg vi anpassningar utifrån vissa elevers förutsättningar och behov. Lärarna motiverade eleverna till samarbete i aktiviteten, trots att de flesta eleverna pysslade individuellt. Detta resulterade i ett försök till samspel men lyckades inte. I pysselaktiviteten tillsattes en resurslärare för elever med svårigheter för öka stödandet och självkänslan hos eleven när eleven avslutat sitt arbete.

7.2. Intervjuvaren i förhållande till tidigare forskning

I resultatet som beskrivs, förekommer flera olika åtgärder som tas för att motverka socialt utanförskap. Några åtgärder som nämns är elever med NPF-diagnoser som får en egen rast inomhus, välja en kamrat som eleven får leka med där det väljs en ny elev varje gång rasten förekommer, vilket ger förutsättningarna till ökade kamratrelationer mellan eleverna. Denna

åtgärd kan anknytas till det Lago och Elvstrand (2021) beskriver. Författarna nämner viktigheten av att stödja elevers sociala relationer genom skapandet av inkluderande miljöer där lärare har en nyckelroll inom det arbetet (Lago & Elvstrand, 2021). Fler åtgärder som nämns av respondenterna är betydelsen av åtgärdande aktiviteter, det vill säga aktiviteter som är gjorda specifikt för socialt utsatta elever. Dessa aktiviteter fokuserar på att stärka de sociala banden hos elever som är utsatta, utifrån deras intressen och behov. Respondenterna menar att det ökar förståelsen för respekt samt olikheter mellan varandra, vilket i sin tur ökar relationer och sociala kontakter. Detta stämmer överens med det Hansson-Stenhammar (2020) nämner. Aktiviteterna som planeras av lärarna, ska upprätthålla sociala relationer och kamratskap bland eleverna. Det ska utgå ifrån behovet och förutsättningarna samt att man synliggör vad för ändringar som krävs där det leder till ökad kamratskap bland elevgruppen (Hansson-Stenhammar, 2020). Detta leder till en ytterligare åtgärd som beskrivs av en av respondenterna. Respondenten beskrev kartläggning av sociala relationer och hur elever påverkar varandra i kompisgruppen. Genom att en och en låta en elev i kompisgruppen vara inne på rasterna, kunde läraren kartlägga individer som påverkade den sociala utanförskapen inom kamratgrupper.

Respondenterna nämner aktivt arbete för att bygga positiva relationer både till elever emellan, men även lärare och elev. En annan viktig del som nämns är goda relationer till vårdnadshavare. Vidare poängterar en av respondenterna viktigheten i kollegialt samarbete, där alla på skolan ska ha samma arbetssätt. Sociogram används som en strategi för att kartlägga den sociala kretsen hos elever. Utifrån den informationen kan lärare arbeta vidare med elevernas sociala relationer. En respondent beskriver en strategi där läraren som har bäst relation till eleven i fråga ska hjälpa den eleven. Detta för att de har lättare att nå ut till eleven än andra pedagoger. Uttalandet från respondenten ligger i linje med det Aspelin och Persson (2011) nämner om Hatties (2009) studie. De menar att sociala relationer är en stor del för synligt lärande. Problematiken som förekommer inom dessa situationer måste komma fram till en gemensam förståelse mellan elev och lärare. Läraren ska ge svar till frågor så förståelsen och tillfredsställelsen kommer fram. För att detta ska ske bör man ha tillitsfulla sociala relationer till eleven (Aspelin & Persson 2011, s. 50-51).

Respondenterna arbetar aktivt för att motverka utanförskapen inom sociala aktiviteter genom inkludering. De antyder på delar som att vara uppmärksam och observant då man kan få en överblick av elevgruppen samt vad som behövs för att motverka socialt utanförskap. En annan respondent poängterar att vissa elever går ensamma och att andra elever uppmuntras till att

bjuda in de eleverna i lekar och aktiviteter. Vidare beskrivs det att KASAM- och inkludering genomsyras i allting man gör inom fritidshemmet. En strategi som nämndes var att ha gemensamma samtal med eleverna om värdegrundsfrågor, för att öka förståelsen av empati och gemenskap. Detta förknippas med det Jonsdottir (2007) betonar som är vikten av samtal gällande sociala regler och att följa dessa. Författaren poängterar utveckling av social kompetens när samtal och diskussion kring sociala regler förekommer, men det ligger i personalens ansvar om vilka värderingar och regler som ska präglas inom verksamheten enligt Utbildningsdepartementet (Utbildningsdepartementet 1998, refererad i Jonsdottir 2007, s. 17-18).

Resultatet visar att inkludering är en viktig del av fritidshemslärarnas roll och uppdrag för att motverka utanförskap. Det är viktigt att skapa inkluderande miljöer där alla elever blir sedda och bekräftade, samt att arbeta med hela barngruppen kring värdegrunden för en ökad förståelse om gemenskap och allas lika värde. Detta stämmer väl överens med den tidigare forskningen av Jonsdottir (2007), där hon påpekar att en stor utmaning för förskolan är att se till att alla barn kan etablera en ömsesidig relation med en eller flera andra barn och att de har en trygg lekkamrat att säga hej till på morgonen och farväl till på eftermiddagen. I båda fallen betonas vikten av att skapa en trygg och inkluderande miljö där alla elever känner sig sedda och delaktiga i gemenskapen (Jonsdottir, 2007).

En respondent lyfter upp svårigheterna att fokusera på en elev när det råder personalbrist och resursbrist. Dessa utmaningar är också tidigare känt i forskning om fritidshemslärare och deras arbete mot utanförskap. Elvstrand, Lago & Lundqvist (2022) har beskrivit hur fritidshemslärare arbetar mot utanförskap genom inkludering av alla elever, men att detta kan vara svårt på grund av begränsade resurser. Trots dessa utmaningar beskrivs inkludering som en prioritet och inkluderande arbetssätt används enligt tidigare informanternas beskrivningar (Elvstrand, Lago & Lundqvist, 2022). Det verkar alltså som att respondentens beskrivning av utmaningar med resursbrist stämmer överens med tidigare forskning om fritidshemslärare och deras arbete mot utanförskap.

Respondenterna lyfter fram även vikten av att differentiera aktiviteter för att inkludera alla elever och motverka utanförskap. Detta resultat överensstämmer med den tidigare forskningen som nämnde skillnader i barns förutsättningar att skapa sociala relationer. Jonsdottir (2007) påpekade att det finns en grupp barn som saknar kamrater eller vänner på sin avdelning och att

detta kan leda till utanförskap. För att undvika detta är det viktigt att skapa en miljö som är anpassad för alla elever, vilket också framhävs i den nuvarande studien. Vidare betonar respondenterna i denna studie vikten av att hjälpa eleverna att bygga stark självkänsla och självförtroende för att motverka utanförskap på lång sikt, vilket också stöds av tidigare forskning från Jonsdottir (2007) som visade på samband mellan pedagogernas bedömningar av barnens sociala egenskaper och färdigheter till barnens uppfattningar om sina sociala relationer (Jonsdottir, 2007). Studiens resultat påvisar vikten av att fritidshemslärare differentierar aktiviteter utifrån elevernas förutsättningar och behov, samt betonar vikten av att främja självkänsla och självförtroende för att motverka utanförskap. Detta understryks även i tidigare forskning.

Resultatet från denna studie stödjer tidigare forskning om vikten av att skapa och underhålla positiva relationer mellan elever och pedagoger för att motverka socialt utanförskap. Respondenterna betonar vikten av att vara närvarande och till hands för eleverna, visa att man ser deras stödbehov och skapa en trygg och tillitsfull miljö för eleverna. Detta är i linje med Ursbergs (1996) poäng om fritidspedagogers roll i att skapa socialt samspel mellan elever med olika bakgrunder och betydelsen av deras förhållningssätt gentemot eleverna. Resultaten visar också att det kan vara utmanande att skapa en inkluderande miljö i stora barngrupper, vilket stödjer Pihlgrens (2017) poäng om att det finns skillnader i socialt samspel mellan olika barngrupper (Ursberg 1996, refererad i Pihlgren 2017, s. 38-39). Det är viktigt att vara medveten om dessa utmaningar och arbeta aktivt för att främja positiva relationer i hela gruppen och se till att alla elever känner sig sedda och inkluderade. Jonsdottirs (2007) forskning på förskolan indikerar att det finns ensamma barn som känner sig exkluderade, och resultaten från denna studie på fritidshem stödjer denna observation. Det är viktigt att identifiera dessa elever och arbeta för att inkludera dem i gemenskapen för att motverka socialt utanförskap (Jonsdottir, 2007). Studiens resultat stödjer även Jonsdottirs (2007) poäng om att det finns variationer i barns förutsättningar att skapa sociala relationer, vilket visar på vikten av att anpassa pedagogiska strategier för att främja social inkludering (Jonsdottir, 2007).

I resultatet uttrycker respondenterna att eleven som aktivt retas, slåss eller bråkar för att visa på social interaktion, fastän det inte anses vara socialt accepterat, kan hamna i socialt utanförskap. Detta stämmer överens med tidigare forskning som betonar betydelsen av sociala förmågor och goda kamratrelationer för barns utveckling och välbefinnande (Lago & Elvstrand, 2021; Skolverket, 2022; Elvstrand, Lago & Simonsson 2019, s. 70). Jonsdottir (2017) poängterar

också att sociala relationer kan vara inkluderande eller exkluderande, vilket kan påverka gemenskapen eller utanförskapet i sociala aktiviteter. Forskningsresultaten påvisar att samspel med vänner kan främja barns sociala, kognitiva och emotionella utveckling, medan utanförskap och påtvingad ensamhet i barndomen kan ha allvarliga konsekvenser på lång sikt, som försämrade akademisk prestation, skolleda och psykisk ohälsa. Därför är det viktigt att skolan skapar en miljö som främjar goda relationer mellan barnen (Jonsdottir, 2007). Dessa tidigare forskningsresultat betonar ytterligare vikten av att elever utvecklar sociala förmågor och relationsskapande i skolan för att undvika socialt utanförskap och främja positiva utvecklingsmöjligheter.

Resultatet som förekommer i studien stödjer tidigare forskning som betonar vikten av sociala relationer inom fritidshemmet. Respondenterna framhåller vikten av relationer till föräldrar och anhöriga för att förstå elevernas problem och stödja dem, samt vikten av kamratrelationer och att undvika hierarkier för att undvika utanförskap. Dessa resultat stämmer överens med Lago och Elvstrands (2021) forskning om grupporienterade interaktioner som är avgörande för social interaktion mellan elever och elever/vuxna (Lago & Elvstrand 2021, s. 97). Dessutom bekräftar resultatet tidigare studier där de beskriver kompisar, lek och relationer som viktiga faktorer för elevers vilja att vara i skolan och fritidshemmet (Bliding, 2004; Ihrskog, 2006; Elvstrand, 2009; Lago & Elvstrand 2021, s. 97). Sammantaget visar detta resultat att sociala relationer och kamratskap är en viktig faktor för elevernas trivsel och engagemang i fritidshemmet, vilket bekräftas av tidigare forskning på området.

Resultatet visar att fritidshemmets verksamhet arbetar aktivt för att motverka socialt utanförskap genom olika åtgärder. Dessa åtgärder inkluderar aktiviteter som utgår från elevernas behov och intressen, inkluderande förhållningssätt, anpassningar utifrån vissa elevers förutsättningar och behov, medling och konflikthantering, samt åtgärdande aktiviteter som är gjorda specifikt för socialt utsatta elever. Vidare arbete för att motverka socialt utanförskap inom fritidshemmets verksamhet, ligger viktigheten på att lärarna fortsätter att utgå ifrån elevernas behov och intressen när aktiviteter planeras. Det är också viktigt att lärarna fortsätter att ha ett inkluderande förhållningssätt och att anpassa aktiviteter utifrån vissa elevers förutsättningar och behov. Att fortsätta arbeta med medling och konflikthantering kan också bidra till att minska konflikter och öka samarbetet bland eleverna. Åtgärdande aktiviteter som är specifikt utformade för socialt utsatta elever kan också vara en viktig del av verksamheten. Dessutom kan kartläggning av elevernas sociala relationer och hur de påverkar varandra vara

en användbar metod för att identifiera individer som påverkar den sociala utanförskapen inom kamratgrupper. Genom att kartlägga dessa individer kan lärarna sedan arbeta med att stärka de sociala banden hos eleverna och öka kamratskapet inom gruppen.

7.3. Studiens resultat i förhållande till professionsutvecklingen och den interkulturella profilen

Studiens resultat kan bidra till professionen som fritidshemslärare på så sätt att studier kring socialt utanförskap, ger ökad förståelse om hur fenomenet förekommer inom fritidsverksamheten. Utifrån kunskapen kan man bidra till bättre anpassning av aktiviteter. Man kan som lärare utveckla och få inspiration till strategier för att motverka socialt utanförskap. Vår studie om socialt utanförskap kan vara starkt relaterad till interkulturalitet då båda områdena handlar om att förstå och hantera olikheter mellan människor och kulturer. Genom studien som genomförts, visar det på hur lärare inom fritidshemsverksamheten ser på begreppet socialt utanförskap och åtgärder som tas för att motverka det, som leder till ökad kunskap. Att använda sig av de strategier och utveckla nya, kan förståelsen och samarbetet mellan elever ökas, vilket bidrar till minskad risk av social exkludering.

7.4. Metoddiskussion

För att uppfylla studiens syfte och forskningsfrågor har vi valt en kvalitativ ansats för vår metod, vilket består av både observationer och intervjuer för att samla in data. Intentionen bakom detta var att få en djupare förståelse för det som undersökts vilket i det här fallet handlar om socialt utanförskap och hur fritidshemslärare/pedagoger arbetar för att motverka det. Det material som samlats in för studien består mestadels av kvalitativa intervjuer. Vi ansåg detta som en lämplig metod för att få fram fritidshemslärarnas/pedagogernas tankar och åsikter kring sitt arbete för att motverka socialt utanförskap. Motivet till val av just semi-strukturerade intervjuer var fördelarna att kunna anpassa frågorna och komma på nya frågor under intervjuernas gång med intention att skapa en större förståelse kring vad exakt intervjupersonen menar. Denna intervjumetod ger även möjligheten att ställa frågor som kompletterar grundfrågorna under intervjuens gång, vilket kan bidra till en bredare bild och tankesätt kring ämnet som intervjuas om.

Vi ansåg semi-strukturerade observationer som en lämplig metod för att samla in data om hur fritidshemslärare/pedagoger leder aktiviteter för att motverka socialt utanförskap men även för

att kunna upptäcka hur intervjuresultatet utfaller i praktiken. Genom att använda ett observationsschema med öppna frågor har vi försökt skapa rum för flexibilitet och anpassa oss efter olika situationer. Detta har gett oss möjligheten att upptäcka oväntade eller överraskande händelser. Observationerna utfördes ur ett icke-deltagande perspektiv för att minimera risken att störa gruppens naturliga beteende och göra det enklare att erhålla information. Samtidigt kan detta också vara en svaghet eftersom det kan vara svårt att förstå vad som händer på djupet i en situation utan att ta aktiv del i den. Forskning bör beakta etiska överväganden för att säkerställa moraliskt acceptabelt beteende gentemot deltagare och ämne. I studien beaktade vi fyra etiska krav: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Innan intervjuerna informerades tidigare handledare om forskningens syfte. Deltagarna fick information om sin rätt att delta och avbryta när som helst. Vi säkerställde konfidentialitet och användning av data endast för forskning. Vid observation av lärare informerades enbart det övergripande om syftet för att inte påverka lärarnas sätt att undervisa. Rektorns samtycke erhöles. För att skydda identiteten undvek vi att ange namn eller kön. Genom att följa de etiska riktlinjerna har vi kunnat skapa ökad trygghet hos respondenterna vilket vi anser har resulterat i mer utvecklade svar som i sin tur bidrog till en djupare förståelse av ämnet som undersöktes.

En svaghet med att använda både intervjuer och observationer är att det kan vara tidskrävande, särskilt om man ska observera och intervjua ett stort antal fritidshemslärare/pedagoger. Eftersom datainsamlingen sker via kvalitativa metoder kan det vara svårt att generalisera resultaten till andra situationer eller grupper, eftersom det handlar om en specifik grupp av fritidshemslärare/pedagoger. Anledningen till val av intervjuer och observationer var att kunna analysera utfallet av intervjuerna i praktiken och på så sätt öka tillförlitligheten och trovärdigheten i resultatet. För att vidare bidra till ökad tillförlitlighet har enheterna valts utifrån ett strategiskt urval för att få ut så korrekt information som möjligt. I detta fall bestod enheterna utav fritidspedagoger/lärare som arbetar med barn och ungdomar i fritidsverksamheter. För att relevanta delar ska lyftas fram i resultatet har det insamlade materialet bearbetats och analyserats genom en tematisk analys och har presenterats utifrån tre olika tematiker. Dessa är fritidshemslärarnas uppfattning av begreppet socialt utanförskap, deras roll och uppdrag för att motverka socialt utanförskap och åtgärder som tas för att motverka socialt utanförskap i fritidshemmet. Under dessa rubriker har resultatet sorterats i förhållande till de centrala begreppen som förekommer i studiens teoretiska utgångspunkt.

7.5. Förslag till vidare forskning

Vi anser att det skulle vara fördelaktigt att inkludera barnens perspektiv när det gäller relationer och utanförskap i framtida forskning. En lämplig metod för att uppnå detta skulle vara att intervjua och observera barnen direkt inom deras verksamhet, för att få en insikt i deras tankar och känslor kring utanförskap och sociala relationer. Vi tror att det skulle vara intressant att använda en kombination av kvalitativa och kvantitativa metoder för att ytterligare utveckla vår studie och genomföra den på en större skala. Vi skulle exempelvis kunna skicka ut webbenkäter till fler skolor för att få en bredare förståelse för hur andra skolor arbetar med utanförskap. Genom att använda båda metoderna skulle vi kunna få en mer fullständig bild av begreppet socialt utanförskap inom fritidshemmet.

Referenser

Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2015). Handbok i kvalitativa metoder. 2., [utök. och aktualiserade] uppl. Stockholm: Liber.

Alm, Susanne (red.) (2011). *Utanförskap*. 1. uppl. Stockholm: Dialogos.

Aspelin, Jonas. and Persson, Sven (2011) *Om relationell pedagogik*. 1. uppl.. Malmö: Gleerup.

Bryman, Alan. and Nilsson, Björn (2018) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Tredje upplagan. Stockholm: Liber.

Elvstrand, Helene, Söderman Lago, Lina & Lundqvist, Johanna (2022). *Fritidshemslärares arbete, trivsel, inkluderande arbetssätt och samverkan* [Elektronisk resurs] en enkätstudie i svensk fritidshemskontext. FPPU, Forskning i Pædagogers Profession og Uddannelse. 6:2, 107-121.
Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-182529>

Elvstrand, Helene, Lago, Lina and Simonsson, Maria (2019) *Fritidshemmets möjligheter : att arbeta fritidspedagogiskt*. Upplaga 1. Lund: Studentlitteratur.

Gillham, Bill (2008). *Observation techniques: structured to unstructured*. London: Continuum International Pub.

Hansson Stenhammar, Marie-Louise. (2020) *Fritidshemmets pedagogiska uppdrag : undersökande, estetiska och ämnesövergripande arbetssätt*. Första utgåvan. Stockholm]: Natur & Kultur.

Holmberg, L. (2020). *Perspektiv i fritidshem*. Första utgåvan Stockholm: Natur & Kultur.

Jonsdottir, Fanny (2007). *Barns kamratrelationer i förskolan: samhörighet, tillhörighet, vänskap, utanförskap*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2007.

Tillgänglig på Internet: <http://hdl.handle.net/2043/4984>

Kajser, Lars. & Öhlander, Magnus. (2011). *Etnologiskt Fältarbete* (2., [omarb. Och Utök.] Uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Lago, Lina & Elvstrand, Helene (2021). *Sociala relationer i fritidshem*. Första utgåvan [Stockholm]: Natur & Kultur.

Patel, Runa & Davidson, Bo (2011). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 4., [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur.

Pihlgren, Ann. S. (2017) *Fritidshemmet: fritidslärares uppdrag på fritidshemmet och i skolan*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Skolverket. (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2022*. Stockholm: Skolverket

Respondenter

Respondent 1 (Intervju, 14/3-23).

Respondent 2 (Intervju, 17/3-23).

Respondent 3 (Intervju, 20/3-23).

Respondent 4 (Intervju, 20/3-23).

Elektroniska källor

Braun, Virginia. & Clarke, Victoria. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), ss. 77-101 (hämtad 2023-03-23)

https://www.researchgate.net/publication/235356393_Using_thematic_analysis_in_psychology

UNICEF (2018). <https://unicef.se/fakta/barn-i-socialt-utanforskap> (hämtad 2023-03-25)

Bilagor

Bilaga 1 - Semi-strukturerad observationsschema

Datum och tid: [Datum för observationen]

Plats: [Platsen för observationen]

Målgrupp: Fritidshemslärare i fritidshemmet

Beskrivning av miljön:

Syfte med observationen: Att identifiera åtgärder som tas av fritidshemslärare/pedagoger för att motverka socialt utanförskap bland barn och unga i fritidshemmet.

OBSERVATIONER AV LÄRARES/PEDAGOGERS ÅTGÄRDER

- a. Vilka aktiviteter anordnas för att främja social interaktion bland barnen?
- b. Vilka strategier används för att inkludera socialt exkluderade barn i aktiviteter?
- c. Hur hjälper lärarna/pedagogerna barnen att hantera konflikter och skapa positiva relationer med varandra?
- d. Hur skapar lärarna/pedagogerna en inkluderande och stödjande miljö för alla barn?

OBSERVATIONER AV SAMSPELSAKTIVITETER

- a. Hur deltar lärarna/pedagogerna i lekaktiviteter med barnen?
- b. Hur uppmuntrar de barnen att samarbeta med varandra i aktiviteter?
- c. Hur hanterar lärarna/pedagogerna konflikter som uppstår under samspelsaktiviteter?
- d. Hur hjälper lärarna/pedagogerna barnen att utveckla sociala färdigheter under samspelsaktiviteter?

AVSLUTANDE FRÅGOR

- a. Vilka utmaningar möter lärarna/pedagogerna i deras arbete med att motverka socialt utanförskap?

- b. Vilka framgångsrika strategier använder lärarna/pedagogerna för att hantera socialt utanförskap bland barnen?
- c. Vilka förändringar skulle kunna göras i fritidshemmet för att ytterligare motverka socialt utanförskap?
- d. Vilka åtgärder verkar vara mest effektiva för att motverka socialt utanförskap bland eleverna i fritidshemmet?
- e. Vilka åtgärder verkar vara minst effektiva?

Detta observationschema är semistrukturerat för att möjliggöra flexibilitet i observationerna samtidigt som det ger riktlinjer för att säkerställa att alla relevanta aspekter av fritidshemmet undersöks.

Bilaga 2 - Intervju med fritidshemslärare/pedagoger

Bakgrunds- och inledningsfrågor:

- Namn och ålder?
- Vad för utbildning har du?
- Hur har din dag varit?
- Har du några frågor eller funderingar innan vi börjar intervjun?

Fritidshemslärarens syn på socialt utanförskap inom fritidshemmet:

- Vad är din uppfattning om begreppet socialt utanförskap inom fritidshemmet?
- Vilka faktorer tror du kan bidra till socialt utanförskap inom fritidshemmet?
- Hur märker du av socialt utanförskap bland barn och ungdomar inom fritidshemmet?
- Vilka konsekvenser kan socialt utanförskap få för barn och ungdomar inom fritidshemmet?

Arbetsätt och motverkning av socialt utanförskap inom fritidshemmet:

- Hur beskriver du din roll och ditt uppdrag för att motverka socialt utanförskap bland barn och unga inom fritidshemmet?
- Vilka strategier och metoder använder du för att stödja social inkludering och förebygga socialt utanförskap inom fritidshemmet?
- Vilken betydelse har samarbete med föräldrar, pedagoger och andra aktörer i samhället för att förebygga socialt utanförskap inom fritidshemmet?
- Vilka utmaningar och hinder upplever du i ditt arbete med att motverka socialt utanförskap inom fritidshemmet?
- Kan du beskriva en specifik situation där du hjälpte ett barn/ungdom att känna sig inkluderad och uppmuntrad inom fritidshemmet? Vad gjorde du för att hjälpa till?
- Har du några eventuella frågor eller funderingar? Eller är det någonting du vill ta upp som jag har missat?

Bilaga 3 - Samtycke till behandling av personuppgifter i samband med studentarbete vid Södertörns högskola

Vi är studenter på ett av lärarprogrammen vid Södertörns högskola. Denna sista termin på utbildningen skriver vi ett examensarbete som omfattar en mindre undersökning som är relevant för fritidshemmet och vårt kommande yrke som fritidshemslärare. Studien handlar om socialt utanförskap inom fritidshemmet.

Jag samtycker till att Södertörns högskola behandlar följande personuppgifter i studentarbetet socialt utanförskap inom fritidshemmet i enlighet med nedanstående beskrivningen.

Vilka personuppgifter kommer att behandlas?

- Namn
- Ålder
- Inspelat ljud

Vad är syftet med behandlingen av personuppgifter?

Syftet med inspelande av uppgifter är för att vi ska kunna gå tillbaka och se vad som sagts, så att inget blir felaktigt men även att man kommer ihåg vad som sagts. Syftet med behandlingen av personuppgifter är för att fullgöra ett examensarbete.

På vilken rättslig grund kommer personuppgifterna att behandlas?

Personuppgifterna behandlas med **ditt uttryckliga samtycke**. Deltagande i studien är helt frivilligt. Du kan när som helst återkalla ditt samtycke utan att ange orsak. Om du inte samtycker till personuppgiftsbehandlingen kan du göra det utan att drabbas av negativa konsekvenser.

Lagringsform och skyddsåtgärder: Personuppgifter förvaras i pappersform och elektroniskt (Inspelning). Dessa uppgifter kommer att vara otillgängliga för andra individer än uppsatsskrivare och handledare.

Lagringstid och gallring: Uppgifterna lagras tills uppsatsen är fullgjord.

Utlämnande av personuppgifter till tredje part: Uppgifterna behandlas bara genom oss studenter och vår handledare, om begärt.

Vilka är mina rättigheter?

Enligt EU:s dataskyddsförordning har du rätt att få ta del av samtliga personuppgifter om dig som hanteras (registerutdrag) Du har även rätt att få dina uppgifter rättade vid fel. Du har även rätt att begära radering, begränsning eller invända mot behandling av personuppgifter. Fortsättningsvis har du rätt till dataportabilitet, dvs. rätt att överföra personuppgifter från en personuppgiftsansvarig till en annan ”utan att hindras”. Du kan när som helst återkalla ditt samtycke utan att behöva ange orsak.

Vem ska jag vända till om uppgifter är felaktiga eller jag vill ångra mitt samtycke?

Behöver du få felaktiga uppgifter rättade, komplettera med saknade uppgifter (rättelse) eller ångrar du ditt samtycke (återkallelse) kan du i första hand kontakta ansvarig student och/eller dennes handledare (se kontaktuppgifter nedan). Du kan även vända dig till Södertörns högskolas dataskyddsombud på dataskydd@sh.se.

Personuppgiftsansvarig: Södertörns högskola är juridiskt ansvarig för studentens personuppgiftsbehandlingar i studentarbeten. Du kan alltid nå Södertörns högskola via e-post registrator@sh.se eller telefon 08 608 40 00.

Dataskyddsombud: Har du funderingar eller klagomål om hur dina personuppgifter behandlas kan du alltid vända dig till Södertörns högskolas dataskyddsombud på dataskydd@sh.se.

Klagomål: Är du inte nöjd med högskolans hantering av dina personuppgifter har du alltid rätt att lämna klagomål till Integritetsskyddsmyndigheten. Du når dem via e-post: imy@imy.se eller telefon 08-657 61 00.

Kontaktuppgifter till ansvariga studenter och handledare:

- C-uppsats, självständigt arbete, Södertörns Högskola

Handledare:

- Yuliya Yurchuk, 08-608 XX XX, xxx@xxx

Studenter:

- Mattias Yahia, xxx@xx.xx
- Mustafa Kuzey, xxx@xx.xx

.....

Genom mitt undertecknande nedan bekräftar jag att jag har tagit del av ovanstående information och är införstådd med hur mina personuppgifter kan komma att behandlas. Jag är medveten om att mitt deltagande är helt frivilligt och att jag kan avbryta mitt deltagande i studien utan att ange något skäl.

Datum och ort:

Underskrift:

Namnförtydligande:

Bilaga 4 - En rapport om vårt samarbete för att framställa denna studie

Vi har tillsammans valt ämnet för vår uppsats baserat på våra gemensamma intressen och erfarenheter. Vi valde att fokusera på de sociala aspekterna av utanförskap som förekommer i fritidshem. Våra intentioner med uppsatsen var att undersöka dessa aspekter i syfte att bidra till fortsatt forskning om socialt samspel som uppstår i fritidshemmet. Vi ville också bidra till en mer inkluderande fritidshemsmiljö genom att undersöka fritidshemsläraarnas synsätt och arbetssätt för att motverka socialt utanförskap.

Efter att ha planerat och diskuterat ämnet har vi tillsammans strukturerat uppsatsen och fördelat arbetsuppgifterna baserat på våra styrkor och intressen, men diskuterat varje del tillsammans. Vi har haft regelbundna möten för att diskutera framsteg, utmaningar och eventuella justeringar i uppsatsens struktur. Detta har varit till stor nytta då vi har kunnat överväga olika infallsvinklar och fortsätta med det som ger mest nytta för forskningen. Vi har kommunicerat kontinuerligt för att säkerställa att vi är på samma sida och att vi når våra gemensamma mål. För att hålla oss till en tidsplan har vi också haft regelbundna handledningstillfällen. Detta har hjälpt oss att hålla oss själva ansvariga och se till att vi är på rätt väg.

Sammanfattningsvis har vi samarbetat genom att planera och diskutera ämnet tillsammans, fördela arbetsuppgifterna baserat på våra styrkor och intressen men diskuterat varje del tillsammans, haft regelbundna möten och kommunikation för att hålla oss på samma sida, och hållit oss själva ansvariga genom att hålla oss till en tidsplan.